

PAŃSTWO I SPOŁECZEŃSTWO

STATE AND SOCIETY

E-ISSN 2451-0858 ISSN 1643-8299

ROK XXV: 2025, NR SPECJALNY

Copyright© 2025 by the Author

Opublikowano w wolnym dostępie (Open Access) na licencji CC BY-NC-ND 4.0

DOI: 10.48269/2451-0858-pis-2025-sp-001

Data wpłynięcia: 4.04.2025

Data akceptacji: 31.05.2025

EDUKACJA MIĘDZYKULTUROWA W SZKOLE. ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE

Krystyna Grzesiak

dr, Uniwersytet Andrzeja Frycza Modrzewskiego w Krakowie, Wydział Nauk Społecznych i Filologii

<https://orcid.org/0000-0001-7048-8636>

Streszczenie

Polskie szkoły coraz częściej przyjmują uczniów cudzoziemskich, co ma istotny wpływ na realizację procesu nauczania. Celem artykułu jest wskazanie znaczenia edukacji międzykulturowej we współczesnej szkole, ze szczególnym uwzględnieniem kompetencji międzykulturowych nauczycieli. Edukacja międzykulturowa wspiera indywidualne podejście do uczniów różnych kulturowo oraz pomaga w kształtowaniu takich umiejętności jak szacunek do innych kultur i religii, akceptacja różnic, walka ze stereotypami i uprzedzeniami. Dzięki edukacji międzykulturowej następuje przejście od postaw etnocentrycznych uczniów do etnorelatywizmu, przejawiającego się w równym traktowaniu wszystkich kultur. Istota dobrze realizowanej edukacji międzykulturowej tkwi w kompetencjach nauczycieli, które powinny wyrażać się w znajomości problematyki wielo- i międzykulturowości oraz w postawie otwartości wobec osób reprezentujących inną narodowość, wiarę i kulturę.

Słowa kluczowe: edukacja międzykulturowa, kompetencje międzykulturowe, szkoła, nauczyciel

Intercultural education in school. Theoretical premises

Abstract

Polish schools are increasingly accepting foreign students, and teaching for the purpose of cultural diversity is reshaping itself. The aim of the article is to indicate the importance of intercultural education

in contemporary schools, with particular emphasis on the intercultural competences of teachers. Intercultural education becomes a helpful tool in creating an individual approach to culturally diverse students and in forming skills such as mutual cultural and religious respect, acceptance or overcoming stereotypes and prejudices. Thanks to intercultural education, there is a change in the ethnocentric attitude of students towards unfamiliar cultures. The essence of well-implemented intercultural education lies in the competence of teachers. Teachers' intercultural competencies should be formed on the basis of knowledge and skills from various academic disciplines and sub-disciplines. These competencies should be expressed in knowledge of the issues of multiculturalism and interculturalism, as well as in an attitude of openness towards people representing a different nationality, faith and culture.

Key words: intercultural education, intercultural competence, school, teacher

Wprowadzenie

„Trzy możliwości stały zawsze przed człowiekiem, ilekroć spotkał się z Innym: mógł wybrać wojnę, mógł odгородzić się murem, mógł wybrać dialog”¹.

W wielokulturowym świecie sprawy edukacji powinny odgrywać znaczącą rolę i służyć zbliżeniu ludzi różnych kultur oraz ich pomyślnemu życiu, współpracy i rozwojowi. Celem artykułu jest uwrażliwienie na konieczność uwzględniania w procesie wychowania i kształcenia treści edukacji międzykulturowej. Potrzeby w tym zakresie są coraz większe, a wielokulturowość staje się ważnym elementem szkolnej rzeczywistości i dotyczy uczniów polskich, uczniów z doświadczeniem migracji, ich rodziców oraz nauczycieli. Od lat znaczenie edukacji międzykulturowej podkreślane jest także przez pedagogów oraz przedstawicieli innych nauk społecznych.

Definiowanie edukacji międzykulturowej. Założenia i cele

„W najszerszym ujęciu przez edukację rozumie się ogół oddziaływań służących formowaniu się zdolności życiowych człowieka”². Tadeusz Lewowicki, współtwórca koncepcji edukacji wielo- i międzykulturowej na gruncie polskiej pedagogiki, podkreśla znaczenie edukacji jako kluczowego czynnika dla poprawy jakości świata w którym żyjemy. Edukacja rozwija krytyczne myślenie, dzięki któremu pozbywamy się stereotypów, a kontakty międzykulturowe budzą ciekawość, prowadząc do poznawania świata i rozwijania wrażliwości kulturowej, postaw szacunku i tolerancji wobec ludzi o odmiennych kulturach³. Według Lewowickiego celem praktyki edukacyjnej jest wychowanie człowieka otwartego

¹ R. Kapuściński, *Ten Inny*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006, s. 67.

² K. Rubacha, *Edukacja jako przedmiot pedagogiki i jej subdyscyplin*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. 2, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 22.

³ T. Lewowicki, *Edukacja międzykulturowa – kilka lat później, Zmiana uwarunkowań, pytania o kondycję, wyzwania*, „Edukacja Międzykulturowa” 2017, nr 2, s. 19–31.

na innych, potrafiącego rozumnie, godnie i pokojowo żyć i działać na rzecz wspólnego dobra⁴. Krystyna Błęszyńska zwraca uwagę na „[...] znaczenie edukacji we wspomaganiu procesów przystosowania się jednostek i zbiorowości społecznych do życia w warunkach zwiększającej się różnorodności kulturowej i zwiększania społecznej partycypacji wykluczanych czy marginalizowanych grup społecznych”⁵.

Aby zrozumieć, czym jest edukacja międzykulturowa, wyjaśnić należy dwa pojęcia: wielokulturowości i międzykulturowości. Według Przemysława Pawła Grzybowskiego wielokulturowość występuje wtedy, gdy

różne kultury i grupy narodowe, etniczne, religijne itp. żyją na tym samym terytorium, co nie oznacza jednak, że wchodzi ze sobą w relacje. Jeśli już dochodzi między nimi do kontaktów, to najczęściej na zasadzie przypadku i dzięki sprzyjającej koniunkturze. Odmienność jest tu postrzegana jako coś negatywnego, wręcz zagrożenie i stanowi czynnik usprawiedliwiający dyskryminację. Mniejszości ewentualnie mogą być biernie tolerowane, lecz nigdy akceptowane czy doceniane. [...] Mieszkańcy tego rodzaju środowiska przynależący do odmiennych grup kulturowych czy etnicznych żyją więc niejako obok siebie, ograniczając się do wymuszonych fizyczną bliskością kontaktów zewnętrznych, tzn. nie wymagających pozytywnego zaangażowania emocjonalnego. [...] Wyraźnie widoczne są tendencje izolacyjne, konflikty i napięcia na styku większość – mniejszości, przy czym większość dąży do zasymilowania mniejszości⁶.

Z kolei międzykulturowość ma miejsce, gdy

różne kultury i grupy narodowe, etniczne, religijne itp. żyją na tym samym terytorium i wchodzi ze sobą w otwarte, regularne i trwałe interakcje, którym towarzyszy wymiana oraz wzajemne poszanowanie, zrozumienie poszczególnych stylów życia, uznawanych wartości i norm. [...] Zróżnicowanie postrzegane jest jako czynnik aktywizujący rozwój społeczny, polityczny i gospodarczy. [...] Mieszkańcy takiego środowiska należący do odmiennych grup kulturowych nie ograniczają się do wymuszonych fizyczną bliskością kontaktów, lecz w różnych dziedzinach współżyją i współpracują, starając się rozwiązywać napięcia oraz konflikty na drodze negocjacji stanowisk i osiągania kompromisu. W przypadku występowania grup mniejszości i większości ostatecznym celem w kontekście równowagi społecznej jest ich wzajemna integracja. Stosunki społeczne rozpatruje się tu nie tyle z perspektywy grup, co jednostek, którym przyznaje się prawo do posiadania i wyrażania własnej tożsamości, odmienności oraz odrębności, byle jednak nie naruszały praw innych osób⁷.

⁴ *Ibidem*, s. 32

⁵ Za: M. Badowska, *Programy szkoły wielokulturowej w kontekście zwiększania integracji społecznej i komunikacji międzykulturowej*, „Edukacja Międzykulturowa” 2015, nr 4, s. 275.

⁶ P.P. Grzybowski, *Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości. Koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego*, wyd. 3 uzup., Impuls, Kraków 2009, s. 38.

⁷ *Ibidem*, s. 38–39.

Obecnie w wielu naukach zajmujących się badaniem zróżnicowania kulturowego przedkłada się pojęcie międzykulturowości nad wielokulturowość. Wielokulturowość sugeruje asymilację, łączenie elementów różnych kultur z elementami kultury dominującej oraz włączanie grup mniejszościowych w główny nurt kultury, co sprzyja unifikacji. Międzykulturowość zaś respektuje i szanuje różnorodność, oznacza wzajemne relacje między kulturą dominującą a kulturami mniejszości, które nie zagrażają tożsamości kulturowej grup mniejszościowych. Według Jerzego Nikitorowicza czynnikiem wzajemnego rozwoju jest różnica traktowana jako konstytutywna cecha człowieka⁸. Opisane wyżej pojęcia Nikitorowicz połączył w odpowiedniej hierarchii. Jego zdaniem wielokulturowość jest faktem, konsekwencją rozwoju cywilizacyjnego i społecznego. Międzykulturowość z kolei to zadanie i wyzwanie edukacyjne polegające na podejmowaniu działań, których celem jest poznanie i zrozumienie innych kultur, wchodzenie z nimi w dialog oraz współpraca. Podstawową funkcją edukacji w zróżnicowanych kulturowo społeczeństwach jest przygotowanie świadomych i odpowiedzialnych pokoleń do życia w dialogu, realizujących własną tożsamość i wspierających innych w tym zakresie, z jednoczesnym poszukiwaniem i realizowaniem wartości humanistycznych, wspólnotowych i ponadczasowych⁹.

Edukacja wielokulturowa realizowana była w wielu krajach Europy do połowy XX wieku. W takim modelu proces edukacji szkolnej służył asymilacji i kształtował poczucie wyższości kultury grupy dominującej. W opinii wielu badaczy edukacja wielokulturowa nie spełniła oczekiwań związanych z przełamywaniem obcości kulturowej i asymilacji. Dlatego pojawiła się potrzeba stworzenia nowego modelu edukacji, realizującego inne wartości na podstawie inaczej prowadzonej polityki społecznej. Zdaniem cytowanego już Grzybowskiego założenia takie spełnia model edukacji międzykulturowej¹⁰. Według niego w nowym modelu, realizowanym obecnie w wielu krajach europejskich, ważna jest tolerancja i akceptacja tożsamości kulturowej mniejszości, szacunek dla wewnętrznych różnic, umiejętność prowadzenia dialogu oraz rezygnacja z dążenia do asymilacji na rzecz integracji społeczno-kulturowej.

Współczesny człowiek żyje w różnych środowiskach, identyfikuje się z różnymi kulturami. W ramach edukacji międzykulturowej kształtuje się jego tożsamość wielowymiarowa. Tożsamość ta harmonijnie łączy wszystkie środowiska i sfery życia: rodzinną, lokalną, regionalną, obywatelską, narodową, europejską oraz globalną. Dzięki temu możliwe jest budowanie porozumienia między ludźmi

⁸ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Grupa Kapitałowa WSiP, Warszawa 2009, s. 282.

⁹ *Idem*, *Projektowanie edukacji międzykulturowej w perspektywie demokracji i integracji europejskiej*, [w:] *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, red. J. Nikitorowicz, M. Sobecki, Trans Humana, Białystok 1999, s. 25.

¹⁰ P.P. Grzybowski, *op. cit.*, s. 76. Na ten temat także w *Edukacja w warunkach wielokulturowości: konteksty społeczno-metodyczne*, red. J. Nikitorowicz, A. Młynarczuk-Sokołowska, U. Namiotko, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2016.

i ich kulturami, od poziomu regionalnego i lokalnego – bycie sobą, poznanie siebie i kultury rdzennej, odziedziczonej – do poziomu europejskiego i globalnego, którym jest zaciekawienie innymi kulturami, redukcja szkodliwych mitów, stereotypów, lęków, uprzedzeń, a także dialog, wzajemne relacje, wspólne działania, inspiracja¹¹.

Edukacja międzykulturowa powinna być adresowana do wszystkich grup społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży. Nikitorowicz odnosi jej cele do postaw, umiejętności i świadomości. W sferze postaw to traktowanie społeczeństwa jako współistniejących i przenikających się grup, budzenie tolerancji i szacunku oraz wrażliwości na wartości innych kultur, niwelowanie postaw etnocentrycznych, nacjonalizmu, stereotypów i uprzedzeń, przeciwstawianie się dyskryminacji, rasizmowi i ksenofobii, rozwijanie empatii i otwartości. W sferze umiejętności są to: zauważanie, poznawanie i traktowanie osób o innej kulturze, wyznaniu jako sąsiadów, rozumienie różnic kulturowych oraz własnej godności i wartości w kontaktach z inną kulturą, postrzeganie inności jako ciekawej i wzbogacającej a nie zagrażającej, rozpoznawanie przejawów marginalizacji, dyskryminacji, rasizmu, dążenie do porozumienia w różnych sferach przez podejmowanie dialogu, rozwiązywanie problemów związanych z uprzedzeniami, negatywnymi postawami i stereotypami oraz działanie na rzecz pokojowej koegzystencji. Z kolei w sferze świadomości to zdawanie sobie sprawy z równouprawnienia wszystkich kultur przy jednoczesnym kształtowaniu poczucia własnej tożsamości kulturowej, uświadamianie sobie istnienia silnej więzi pomiędzy ludźmi różnych kultur na całym świecie¹².

W określeniu standardów edukacji międzykulturowej znaczącą rolę odgrywają takie organizacje międzynarodowe jak ONZ, UNESCO, UNICEF, Rada Europy, a także Unia Europejska. W dokumentach wydawanych przez te instytucje podnoszone są kwestie równości, wolności, tolerancji i integracji z poszanowaniem prawa do różnicy. Koncepcja edukacji międzykulturowej znajduje wyraz w modelach polityki oświatowej wielu państw, stanowiąc ważny element programów kształcenia.

Polski system edukacji uwzględnia zapisy i postanowienia aktów prawa międzynarodowego. Treści zawarte w tych dokumentach wpływają na kształt polityki edukacyjnej naszego kraju i są brane pod uwagę przy tworzeniu podstaw programowych, w ustaleniach komisji podręcznikowych oraz konstruowaniu

¹¹ Por. T. Lewowicki, *Edukacja międzykulturowa – od lokalnych sukcesów ku globalnym prześlaniom i oddziaływaniom*, „Edukacja Międzykulturowa” 2014, nr 3, s. 28–29, <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/em/3/em301.pdf> [dostęp: 3.06.2025]; J. Nikitorowicz, *Edukacja międzykulturowa w procesie wspierania rozwoju tożsamości w warunkach wielokulturowości*, „Kultura i Edukacja” 2018, nr 3, s. 55–57; A. Młynarczuk-Sokołowska, *Całozyciowa edukacja międzykulturowa jako wyzwanie dla społeczeństw kulturowo zróżnicowanych*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2012, t. XX, s. 237–239.

¹² J. Nikitorowicz, *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Trans Humana, Białystok 1995, s. 116–117.

programów nauczania i programów wychowawczych. Międzynarodowe wytyczne dotyczące edukacji międzykulturowej są zbieżne z zadaniami polskiej szkoły określonymi w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół z dnia 28 czerwca 2024 r. Czytamy w nim, że: „Kształcenie ogólne w szkole podstawowej ma na celu: [...] wzmacnianie poczucia tożsamości indywidualnej, kulturowej, narodowej, regionalnej i etnicznej; formowanie u uczniów poczucia godności własnej osoby i szacunku dla godności innych osób; [...] kształtowanie postawy otwartej wobec świata i innych ludzi [...]”¹³, a także, że „szkoła dba o wychowanie dzieci i młodzieży w duchu akceptacji i szacunku dla drugiego człowieka”¹⁴.

Edukacja międzykulturowa w wymiarze edukacji szkolnej

W krajach UE dominują trzy modele nauczania dzieci imigrantów: integracyjny, separacyjny i mieszany. Różnica pomiędzy nimi opiera się w głównej mierze na poziomie znajomości języka państwa przyjmującego¹⁵.

Model integracyjny zakłada wspólną edukację – uczniowie biorą udział w lekcjach mimo bariery językowej. Lekcje języka realizowane są jako zajęcia dodatkowe. W modelu separacyjnym dzieci imigrantów pobierają naukę oddzielnie do momentu, w którym opanują język kraju przyjmującego w takim stopniu, który umożliwia udział w zajęciach z całą klasą. Zaletą modelu jest dostosowanie programu nauczania do indywidualnych potrzeb uczniów cudzoziemskich, wadą utrudnione interakcje społeczne. Model mieszany łączy te dwa założenia; polega na umieszczaniu uczniów imigrantów w klasach przejściowych (przygotowawczych). Trwa to od kilku tygodni do kilku miesięcy, maksymalnie jeden rok szkolny. Uczniowie mogą wtedy uczestniczyć w zajęciach, w których nie jest potrzebna zaawansowana znajomość języka kraju przyjmującego¹⁶. W polskim systemie edukacji istnieje możliwość realizowania dwóch modeli, integracyjnego i separacyjnego¹⁷.

¹³ Załącznik nr 1 „Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej” do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2024, poz. 996), s. 2–3.

¹⁴ *Ibidem*, s. 5.

¹⁵ I. Chrzanowska, B. Jachimczak, *Uczeń z doświadczeniem migracji w edukacji. Diagnoza potrzeb i obszary wsparcia w ramach edukacji włączającej – uczeń cudzoziemski*, „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej” 2018, nr 21, s. 94–95.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*; por także K. Stankiewicz, A. Żurek, *Edukacja dzieci uchodźczych w Polsce*, „Infos” 2022, nr 5, s. 3, [https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/852AD90C298DF98DC125883F002C-D667/\\$file/Infos_297.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/852AD90C298DF98DC125883F002C-D667/$file/Infos_297.pdf) [dostęp: 28.02.2025].

Uczniowie z innych kultur reprezentują w polskiej szkole kilka grup, głównie ze względu na status ich pobytu oraz obywatelstwo. Wśród grup tych wyróżniamy:

- dzieci migrantów zarobkowych,
- dzieci migrantów poszukujących w Polsce ochrony międzynarodowej z powodu konfliktów zbrojnych, prześladowań etnicznych itp.,
- dzieci reemigrantów,
- dzieci z małżeństw mieszanych¹⁸.

Jednak mówiąc o dzieciach cudzoziemskich w szkole, najczęściej mamy na myśli dzieci uchodźcze. Ich doświadczenia życiowe i edukacyjne przed przyjazdem do Polski były bardzo różne. W większości przypadków głównym problemem tej grupy uczniów są różnice w programie szkoły polskiej i szkoły kraju ich pochodzenia oraz bariera językowa.

Przepisy prawa oświatowego i rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej gwarantują uczniom cudzoziemskim pobierającym naukę w polskiej szkole prawo do dodatkowych lekcji języka polskiego (co najmniej dwie godziny języka polskiego tygodniowo), zajęć wyrównawczych oraz wsparcia przewidzianego dla uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi¹⁹. Dodatkowo od 2016 r. istnieje możliwość zatrudnienia asystenta międzykulturowego. Jest to osoba znająca język i kulturę kraju pochodzenia ucznia, pełniąca funkcje pomocy nauczyciela²⁰.

Obecność uczniów różnych kulturowo w polskich szkołach przynosi wiele wyzwań, które dotyczą wszystkich podmiotów – dyrekcji, nauczycieli, uczniów

¹⁸ *Międzykulturowość w szkole. Poradnik dla nauczycieli i specjalistów*, red. K. Białek, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2015, s. 39–40. W polskich szkołach uczą się również dzieci mniejszości narodowych i etnicznych o charakterze historycznym, czyli mniejszości, które od co najmniej 100 lat zamieszkują Polskę. W kolejności od najbardziej licznych są to: Niemcy, Ukraińcy, Białorusini, Żydzi, Rosjanie, Litwini, Ormianie, Czesi, Słowacy, Łemkowie, Romowie, Tatarzy i Karaimi. Kwestie edukacyjne i kulturowe w odniesieniu do tych grup reguluje ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (t.j. Dz.U. 2017, poz. 823.). W świetle tej ustawy mniejszościom narodowym i etnicznym gwarantuje się wolność zachowania kultury, języka, obyczajów, prawo do nauki języka mniejszości, tworzenie własnych instytucji edukacyjnych oraz zakaz dyskryminacji.

¹⁹ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. 2024, poz. 737); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2017, poz. 1591 ze zm.); Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 stycznia 2015 r. w sprawie warunków i trybu przyjmowania do publicznych przedszkoli, szkół i placówek osób niebędących obywatelami polskimi oraz obywateli polskich, którzy pobierali naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw, a także organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia (Dz.U. 2015, poz. 31).

²⁰ Warunki zatrudnienia asystenta międzykulturowego w szkołach reguluje art. 165 ust. 8 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r.

i rodziców. Do zadań, które powinny podjąć szkoły, aby efektywnie pracować z uczniem różnym kulturowo, Krystyna Błęszyńska zalicza m.in.:

- konieczność wyposażenia nauczycieli oraz innych pracowników szkoły (pedagogów, psychologów) w nowe kompetencje i wiedzę na temat pracy z dzieckiem o odmiennej kulturze,
- poznanie przez nauczycieli specyfiki nowych uczniów, ich potrzeb i problemów,
- zapewnienie opieki psychologicznej, budowanie poczucia bezpieczeństwa,
- pielęgnowanie zasad bieżącej komunikacji, troskę o przepływ wszystkich istotnych informacji,
- rozwijanie u uczniów zrozumienia innych kultur oraz kształtowanie postaw wzajemnego szacunku, tolerancji i dialogu,
- zapobieganie konfliktom na tle różnic kulturowych,
- budowanie kompetencji społecznych i międzykulturowych,
- naukę tolerancji i szacunku dla odmiennych kultur oraz zwalczanie stereotypów i uprzedzeń,
- podejmowanie działań na rzecz integracji uczniów w nowym środowisku,
- zapobieganie niepowodzeniom szkolnym, wykluczeniu, marginalizacji,
- wypracowanie narzędzi do kontaktu i współpracy z rodzicami,
- upowszechnienie praktyki zatrudnienia asystentów międzykulturowych²¹.

Zadania te można zawrzeć w trzech obszarach: pierwszy dotyczy wsparcia nauczycieli oraz zwiększenia ich kompetencji, drugi skoncentrowany jest na uczniach cudzoziemskich i ich rodzicach, trzeci dotyczy pracy z uczniami polskimi. Pamiętać należy, że pierwsze doświadczenia edukacyjne dzieci różnych kulturowo w polskiej szkole będą mieć fundamentalne znaczenie dla ich późniejszego życia w naszym kraju.

Kompetencje międzykulturowe nauczycieli

Jednym z warunków edukacji międzykulturowej w szkole jest odpowiednie przygotowanie nauczycieli. W 2003 r. z inicjatywy Rady Europy, w ramach Programu Pestalozzi, przygotowano *Koncepcję rozwoju kompetencji nauczycieli*, ze szczególnym uwzględnieniem kompetencji międzykulturowych²².

²¹ K.M. Błęszyńska, *Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych – perspektywa szkoły. Raport z badań*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010, s. 97–122. Na temat problemów adaptacyjnych dzieci różnych kulturowo w polskiej szkole wyczerpujące informacje znajdują się także w opracowaniu *Dzieci z trudnościami adaptacyjnymi w młodszy wieku: aspekty rozwojowe i edukacyjne w kontekście specyfiki różnic kulturowych*, red. E. Śmiechowska-Pertovskij, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2016.

²² G. Neuner, *Edukacja międzykulturowa i jej wymiary*, [w:] *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich. Przygotowanie do życia w różnorodnym świecie*, tłum. M. Kositorny, Rada Europy–ORE, Warszawa 2014, s. 37–38.

Zdaniem jej autorów budowanie kompetencji międzykulturowych i ich wzmacnianie przewiduje:

- rozwijanie świadomości i wrażliwości na kwestie związane z międzykulturowością oraz promowanie empatii – wymiar emocjonalny;
- pogłębianie wiedzy i zrozumienia zagadnień międzykulturowych – wymiar poznawczy;
- rozwijanie praktyki indywidualnej, czyli skuteczności, wydajności i uczciwości działań podejmowanych w warunkach międzykulturowych – wymiar pragmatyczny;
- wspieranie działań związanych z przejściem od praktyki indywidualnej do działalności kształtującej praktykę społeczną – współpraca²³.

W rozporządzeniu dotyczącym standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela uwzględniono potrzebę nabywania przez studentów pedagogiki kompetencji międzykulturowych. Absolwent w toku studiów nabędzie wiedzę, umiejętności i kompetencje do pracy „z dziećmi ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, w tym z dziećmi z trudnościami adaptacyjnymi związanymi z doświadczeniem migracyjnym, pochodzącymi ze środowisk zróżnicowanych pod względem kulturowym lub z ograniczoną znajomością języka polskiego”²⁴. Kompetencje międzykulturowe nabywane są w czasie realizacji przedmiotu edukacja międzykulturowa lub pedagogika międzykulturowa²⁵. Jest to zazwyczaj kształcenie w formie jednego przedmiotu w wybranym semestrze (wykład i ćwiczenia).

Złożoność treści nauczania oraz potrzeb uczniów sprawia, że edukacja międzykulturowa w szkole nie jest procesem łatwym. Praca w klasie z dziećmi o różnym doświadczeniu migracyjnym i kulturowym stawia przed nauczycielami wysokie wymagania. Dlatego pytanie o zakres kompetencji nauczycieli w tej części ich pracy stanowi ważny temat w dyskusji o edukacji. Jest także aspektem

²³ *Ibidem*. Cele nabywania kompetencji międzykulturowych są zbieżne z założeniami raportu UNESCO *Edukacja – jest w niej ukryty skarb*, w którym wskazano cztery filary tych kompetencji: uczyć się, aby wiedzieć; uczyć się, aby działać; uczyć się, aby żyć wspólnie; uczyć się, aby być.

²⁴ Załącznik nr 1: Standard kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela do rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz.U. 2019, poz. 1450 ze zm.), s. 10. Działania podejmowane przez uczelnie wyższe w aspekcie edukacji międzykulturowej opisane zostały m.in. w opracowaniu *Wielokulturowość-międzykulturowość w edukacji akademickiej. Ku nowej jakości kształcenia*, red. A. Szerląg, Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2013.

²⁵ Boddżem do rozwoju edukacji międzykulturowej jest działalność ośrodków prowadzących studia i badania dotyczące wielokulturowości i edukacji w społecznościach wielokulturowych. Należą do nich uniwersyteckie ośrodki w Białymstoku, Cieszynie, Krakowie, Warszawie, Gdańsku, Opolu, Toruniu, Bydgoszczy, Poznaniu, Zielonej Górze. Od 2012 r. wydawane jest czasopismo „Edukacja Międzykulturowa”.

obecnym w dydaktyce akademickiej i obiektem badań pedagogicznych²⁶. Trzon kompetencji międzykulturowych stanowi „wiedza na temat różnorodności kulturowej i jej skutków dla komunikacji, umiejętność takiej komunikacji oraz otwartość na odmienność kulturową”²⁷. Błęszyńska kompetencje międzykulturowe nauczyciela rozwija w postaci modelu, w trzech obszarach, tj. kompetencji: merytorycznych, metodycznych i wychowawczych. Na kompetencje merytoryczne składa się m.in. wiedza o zróżnicowaniu świata pod kątem kulturowym i religijnym oraz o zjawisku wielokulturowości, społeczeństwie wielokulturowym, jego problemach i potrzebach, znajomość procesów adaptacji kulturowej i akulturacji.

Kompetencje metodyczne obejmują umiejętności projektowania edukacyjnego, prowadzenia zajęć dydaktycznych [...] z wykorzystaniem zróżnicowanych metod i środków. Na kompetencje wychowawcze składają się natomiast [otwartość wobec odmienności i różnorodności – K.G.], empatia, tolerancja, umiejętność pracy z osobami zróżnicowanymi kulturowo [...]”²⁸,

w tym podejmowanie działań sprzyjających adaptacji do nowego środowiska społecznego oraz integracji uczniów polskich i uczniów z innych kultur, kształtowanie postaw szacunku wobec kultury własnej oraz kultur innych grup²⁹.

Według nauczycieli, którzy mają wieloletnie doświadczenia w pracy z uczniami różnymi kulturowo, „sukces w edukacji cudzoziemskich nastolatków może osiągnąć nauczyciel, który: jest otwarty i gotowy podejmować wyzwania, jest kreatywny, lubi swoich uczniów, stawia sobie i uczniom realne cele”³⁰, a także jest empatyczny, wolny od uprzedzeń, umie zarządzać inte-

²⁶ W 2021 r. realizowany był projekt „Małopolski model wsparcia nauczycieli pracujących z uczniami z doświadczeniem migracji «INNA SZKOŁA»”, który stanowił część szerszego projektu „Małopolska przyjazna cudzoziemcom – wsparcie w integracji i adaptacji obywateli państw trzecich”. Celem było opracowanie oraz wdrożenie modelu wsparcia nauczycieli/nauczycielek uczących uczniów z doświadczeniem migracji. *Małopolski model wsparcia nauczycieli pracujących z uczniami z doświadczeniem migracji „Inna Szkoła”*, kurs online, materiały informacyjne, Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie–Centrum Badań nad Edukacją i Integracją Migrantów, 2021, <https://projekty.uken.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/7/2020/12/Metoda-JES-PL-Online-plan-kursu.pdf> [dostęp: 20.02.2025]. Wnioski z projektu opisane zostały przez M. Pamuła-Behrens, J. Wrona, *Kompetencja interkulturowa nauczycieli pracujących z dziećmi z doświadczeniem migracji: wnioski z projektu „Inna szkoła”*, „Polonistyka. Innowacje” 2024, nr 19, s. 73–94.

²⁷ *Edukacja międzykulturowa. Pakiet edukacyjny Pozaformalnej Akademii Jakości Projektu*, cz. 2, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji. Narodowa Agencja Programu „Młodzież w Działaniu”, Warszawa 2008, s. 53.

²⁸ K.M. Błęszyńska, *Teoretyczny status edukacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2011, t. XVII, cz. 1, s. 42.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ A. Bernacka-Langier, B. Janik-Płocińska, A. Kosowicz, E. Pawlic-Rafałowska, M. Piegat-Kaczmarzyk, G. Walczak, Z. Rejmer, J. Wasilewska-Łaszczyk, M. Zasuńska, *Inny w polskiej szkole. Poradnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy – Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń –

rakcjami. Zdaniem Wojciecha Welskopa, aby uczeń mógł nabyć umiejętność dostrzegania i akceptowania osób o innej kulturze, potrzebny jest wrażliwy na odmienność ludzi i kultur nauczyciel, gdyż to jego zadaniem jest kształtowanie świadomości równości wszystkich kultur i otwartości na inne grupy społeczne. Zatem to, jakie wzory zachowań zinternalizują w toku edukacji szkolnej uczniowie, zależy od nauczyciela³¹.

Wsparciem dla nauczycieli w kształtowaniu u uczniów postaw opartych na otwartości i szacunku jest wiele opracowań, które ukazały się w ostatnich kilku latach. Wśród nich wymienić można:

- *Szkolny Kodeks Równego Traktowania* opracowany przez Fundację na Rzecz Różnorodności Społecznej,
- *Model edukacji międzykulturowej WISE oraz przykładowe scenariusze zajęć szkolnych* przygotowany przez Martę Piegat-Kaczmarczyk i Zuzannę Rejmer z Polskiego Forum Migracyjnego,
- innowację pedagogiczną „*Przygody Innego*” oraz książkę „*Przygody Innego*”. *Bajki w edukacji międzykulturowej* zawierającą scenariusze zajęć dla dzieci,
- *Spotkania z Innymi. Czytanki do edukacji międzykulturowej* autorstwa Pawła Przemysława Grzybowski³².

Warto również wspomnieć o działaniach prowadzonych przez Katedrę Edukacji Międzykulturowej Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku. Dotyczą one praktycznego wykorzystania edukacji międzykulturowej i skierowane są do szerokiego grona odbiorców, w tym do kadry pedagogicznej

Polskie Forum Migracyjne, Warszawa 2010, s. 119, <https://forummigracyjne.org/wp-content/uploads/2018/12/1885.pdf> [dostęp: 14.02.2025]. Doświadczenia nauczycieli w pracy z uczniami cudzoziemskimi opisane zostały w książce: *Innowacyjne rozwiązania w pracy z dziećmi cudzoziemskimi w systemie edukacji. Przykłady praktyczne*, red. N. Kłorek, K. Kubin, Fundacja na Rzecz Różnorodności Społecznej, Warszawa 2012.

³¹ W. Welskop, *Rola nauczyciela w edukacji międzykulturowej*, [w:] *Language and the Environment*, t. II, red. U. Michalik, M. Michalska-Suchanek, Gliwicka Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości, Gliwice 2013, s. 45. Por także: M. Badowska, *Kompetencje społeczne i międzykulturowe nauczycieli i pedagogów w świetle badań własnych*, „Kultura i Edukacja” 2018, nr 3, s. 184–200; B. Dobrowolska, *Postawy nauczycieli wobec edukacji międzykulturowej a kultura szkoły: studium społeczno-pedagogiczne*, Impuls, Kraków 2015.

³² *Szkolny Kodeks Równego Traktowania*, Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, https://frs.org.pl/wp-content/uploads/2021/06/KRT_Broszura_FRS-1.pdf [dostęp 28.02.2025]; M. Piegat-Kaczmarczyk, Z. Rejmer, *Model Edukacji Międzykulturowej WISE oraz przykładowe scenariusze zajęć szkolnych / Model of intercultural education WISE and sample lesson plans*, Fundacja Polskie Forum Migracyjne, Warszawa 2023, https://forummigracyjne.org/wp-content/uploads/2024/04/W-I-S-E_PL_ENG.pdf [dostęp: 28.02.2025]; *Przygody Innego. Bajki w edukacji międzykulturowej*, red. A. Młynarczyk-Sokołowska, K. Potoniec, K. Szostak-Król, Fundacja Edukacji i Twórczości – Fundacja Uniwersytetu w Białymstoku Universitas Bialostocensis, Białystok 2011, <https://static.zpe.gov.pl/portal/f/res/RBDNH53Wnvo1646337961/MmHORSVPenwIMZEN5DuWMzawQBkLP7XF.pdf> [dostęp: 6.06.2025]; P.P. Grzybowski, *Spotkania z Innymi. Czytanki do edukacji międzykulturowej*, il. L. Fic, Impuls, Kraków 2011.

oraz uczniów. Wiele rozwiązań metodycznych opracowanych przez pracowników Katedry wykorzystywanych jest przez praktyków edukacji w polskich i zagranicznych placówkach edukacyjnych³³. Nauczyciele mogą także liczyć na wsparcie różnorodnych instytucji, które organizują dla nich warsztaty, kursy i szkolenia oraz udostępniają materiały edukacyjne³⁴.

Podsumowanie

Współczesna szkoła powinna kształcić i wychowywać do świadomego uczestnictwa w zróżnicowanym kulturowo otoczeniu. Obecna sytuacja społeczno-gospodarcza i kulturowa w Europie i na świecie rzuca nowe światło na znaczenie edukacji międzykulturowej. Jej brak niesie ze sobą niebezpieczeństwo upowszechniania się w społeczeństwach zachowań rasistowskich i ksenofobicznych. Dlatego w polskiej szkole priorytetem powinno być wdrażanie paradygmatu edukacji inkluzyjnej oraz kształcenia do życia w warunkach pluralizmu kulturowego. Wielokulturowość rozwija i wzbogaca doświadczenia edukacyjne wszystkich podmiotów uczestniczących w procesie kształcenia, wzmacniając kompetencje międzykulturowe, budując tolerancję i zrozumienie oraz zwiększając świadomość na różnorodność kulturową. Tym samym tworzone jest otwarte i przyjazne środowisko edukacyjne dla wszystkich uczniów.

Jednym z warunków sprzyjających gotowości pracy w szkole z uczniami różnymi kulturowo jest promowanie dobrych praktyk przez placówki, które mają w tej dziedzinie doświadczenia. Przykładem jest I Społeczne Liceum Ogólnokształcące im. Maharadży Jama Saheba Digvijay Sinhji w Warszawie, jedna z najsłynniejszych w Polsce szkół działających na podstawie idei międzykulturowości. Grono pedagogiczne wraz z uczniami i ich rodzicami opracowało wykaz idei wychowawczych, które obowiązują we wszystkich szkołach wchodzących w skład Zespołu Szkół „Bednarska”. Brzmiały one następująco:

1. Szkoła nasza nie jest nastawiona na ostrą rywalizację między uczniami i uczennicami, ani na osiągnięcie spektakularnych sukcesów. [...] Obok uczniów i uczennic bardzo

³³ Szczegółowe informacje na ten temat znajdują się w artykule A. Młynarczuk-Sokołowska, *Od pogranicza kulturowego ku nowym wyzwaniom współczesnego świata. Praktyka edukacji międzykulturowej na przykładzie działalności Katedry Edukacji Międzykulturowej Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku*, [w:] *Przestrzenie międzykulturowe w badaniach i praktyce edukacyjnej*, red. J. Nikitorowicz, A. Młynarczuk-Sokołowska, U. Namiołko, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2019, s. 47–83, <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/9908> [dostęp: 3.06.2025].

³⁴ Działania takie prowadzą m.in. UNHCR, Fundacja Edukacji Międzykulturowej, Fundacja na Rzecz Różnorodności Społecznej, Centrum Edukacji Obywatelskiej, Ośrodek Rozwoju Edukacji, jak również lokalne ośrodki doskonalenia nauczycieli. Na stronach internetowych wymienionych organizacji znajdują się także materiały informacyjne, artykuły, scenariusze lekcji i warsztatów dla uczniów itp.

zdolnych, którzy świetnie zdają egzaminy wstępne, przyjmujemy także młodzież wymagającą dodatkowej opieki – chorych, niepełnosprawnych, borykających się z kłopotami psychologicznymi. Przyjmujemy także dzieci uchodźców politycznych, którym gwarantujemy bezpłatną naukę. [...] uważamy jednak, że obecność takich osób w szkole jest dla nas istotną wartością. [...].

2. Podstawową ideą wychowawczą jest w naszej szkole jest szacunek dla godności każdej osoby ludzkiej i poszanowanie praw człowieka. Szkoła realizuje programy edukacyjne mające na celu przeciwdziałanie wszelkim formom rasizmu i ksenofobii. [...] Uważamy, że wyrazem poszanowania praw człowieka jest stosunek do mniejszości narodowych, rasowych i religijnych. Staramy się budzić przekonanie, że prawa mniejszości są podstawą właściwie rozumianej demokracji.

3. Pragniemy kształtować w naszej młodzieży postawę życzliwości, tolerancji i wrażliwości wobec innych. [...] Pragniemy wpoić naszej młodzieży przekonanie, że ten, kto dużo otrzymał na starcie, ma obowiązek myśleć o tych, którzy mieli mniej szczęścia.

4. Ważną ideą, wokół której koncentruje się program wychowawczy szkoły, jest przygotowanie młodzieży do życia w społeczeństwie demokratycznym. [...] Szkolny system demokratyczny ma uczyć skutecznej współpracy dla wspólnego dobra, odpowiedzialności i trudnej sztuki kompromisu. Ma także pokazywać w doświadczeniu, że demokracja to nie anarchia, lecz umiejętność przestrzegania wspólnie ustanowionego prawa³⁵.

Idee te stanowią wyznacznik dobrych praktyk, będąc jednocześnie inspiracją i wzorem do naśladowania dla innych szkół podejmujących się realizacji edukacji międzykulturowej.

Bibliografia

- Badowska M., *Kompetencje społeczne i międzykulturowe nauczycieli i pedagogów w świetle badań własnych*, „Kultura i Edukacja” 2018, nr 3, s. 184–200.
- Badowska M., *Programy szkoły wielokulturowej w kontekście zwiększania integracji społecznej i komunikacji międzykulturowej*, „Edukacja Międzykulturowa” 2015, nr 4, s. 275.
- Bernacka-Langier A., Janik-Płocińska B., Kosowicz A., Pawlic-Rafałowska E., Piegat-Kaczmarzyk M., Walczak G., Rejmer Z., Wasilewska-Łaszczyk J., Zasuńska M., *Inny w polskiej szkole. Poradnik dla nauczycieli pracujących z uczniami cudzoziemskimi*, Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy – Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń – Polskie Forum Migracyjne, Warszawa 2010, <https://forummigracyjne.org/wp-content/uploads/2018/12/1885.pdf> [dostęp: 14.02.2025].
- Błęszyńska K.M., *Dzieci obcokrajowców w polskich placówkach oświatowych – perspektywa szkoły. Raport z badań*, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2010.

³⁵ *Idee wychowawcze*, Bednarski Informator, <https://informator.bdnr.pl/idee-wychowawcze-2/> [dostęp: 6.06.2025].

- Bleszyńska K.M., *Teoretyczny status edukacji międzykulturowej*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2011, t. XVII, cz. 1, s. 39–53.
- Chrzanowska I., Jachimczak B., *Uczeń z doświadczeniem migracji w edukacji. Diagnoza potrzeb i obszary wsparcia w ramach edukacji włączającej – uczeń cudzoziemski*, „Interdyscyplinarne Konteksty Pedagogiki Specjalnej” 2018, nr 21, s. 87–102.
- Dobrowolska B., *Postawy nauczycieli wobec edukacji międzykulturowej a kultura szkoły: studium społeczno-pedagogiczne*, Impuls, Kraków 2015.
- Dzieci z trudnościami adaptacyjnymi w młodszy wieku: aspekty rozwojowe i edukacyjne w kontekście specyfiki różnic kulturowych*, red. E. Śmiechowska-Pertovskij, Wydawnictwo Naukowe UKSW, Warszawa 2016.
- Edukacja międzykulturowa. Pakiet edukacyjny Pozaformalnej Akademii Jakości Projektu*, cz. 2, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji. Narodowa Agencja Programu „Młodzież w Działaniu”, Warszawa 2008.
- Edukacja w warunkach wielokulturowości: konteksty społeczno-metodyczne*, red. J. Nikitorowicz, A. Młynarczuk-Sokołowska, U. Namietko, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2016.
- Grzybowski P.P., *Edukacja europejska – od wielokulturowości ku międzykulturowości. Koncepcje edukacji wielokulturowej i międzykulturowej w kontekście europejskim ze szczególnym uwzględnieniem środowiska frankofońskiego*, wyd. 3 uzupełn., Impuls, Kraków 2009.
- Grzybowski P.P., *Spotkania z Innymi. Czytanki do edukacji międzykulturowej*, il. L. Fic, Impuls, Kraków 2011.
- Idee wychowawcze*, Bednarski Informator, <https://informator.bdnr.pl/idee-wychowawcze-2> [dostęp: 6.06.2025].
- Innowacyjne rozwiązania w pracy z dziećmi cudzoziemskimi w systemie edukacji. Przykłady praktyczne*, red. N. Kłorek, K. Kubin, Fundacja na Rzecz Różnorodności Społecznej, Warszawa 2012.
- Kapuściński R., *Ten Inny*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2006.
- Lewowicki T., *Edukacja międzykulturowa – kilka lat później. Zmiana uwarunkowań, pytania o kondycję, wyzwania*, „Edukacja Międzykulturowa” 2017, nr 2, s. 19–36.
- Lewowicki T., *Edukacja międzykulturowa – od lokalnych sukcesów ku globalnym przesłaniom i oddziaływaniom*, „Edukacja Międzykulturowa” 2014, nr 3, s. 19–38, <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/em/3/em301.pdf> [dostęp: 3.06.2025].
- Małopolski model wsparcia nauczycieli pracujących z uczniami z doświadczeniem migracji „Inna Szkoła”*, kurs online, materiały informacyjne, Uniwersytet Pedagogiczny im. komisji Edukacji Narodowej w Krakowie–Centrum Badań nad Edukacją i Integracją Migrantów, 2021, <https://projekty.uken.krakow.pl/wp-content/uploads/sites/7/2020/12/Metoda-JES-PL-Online-plan-kursu.pdf> [dostęp: 20.02.2025].
- Międzykulturowość w szkole. Poradnik dla nauczycieli i specjalistów*, red. K. Białek, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Warszawa 2015.
- Młynarczuk-Sokołowska A., *Całościowa edukacja międzykulturowa jako wyzwanie dla społeczeństw kulturowo zróżnicowanych*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2012, t. XX, s. 233–244.
- Młynarczuk-Sokołowska A., *Od pogranicza kulturowego ku nowym wyzwaniom współczesnego świata. Praktyka edukacji międzykulturowej na przykładzie działalności Katedry Edukacji Międzykulturowej Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu*

- w Białymstoku, [w:] *Przestrzenie międzykulturowe w badaniach i praktyce edukacyjnej*, red. J. Nikitorowicz, A. Młynarczuk-Sokołowska, U. Namiotko, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2019, s. 47–83, <https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/handle/11320/9908> [dostęp: 3.06.2025].
- Neuner G., *Edukacja międzykulturowa i jej wymiary*, [w:] *Kompetencje międzykulturowe dla wszystkich. Przygotowanie do życia w różnorodnym świecie*, tłum. M. Kositorny, Rada Europy–ORE, Warszawa 2014, s. 11–41.
- Nikitorowicz J., *Edukacja międzykulturowa w procesie wspierania rozwoju tożsamości w warunkach wielokulturowości*, „Kultura i Edukacja” 2018, nr 3, s. 55–68.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Grupa Kapitałowa WSiP, Warszawa 2009.
- Nikitorowicz J., *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Trans Humana, Białystok 1995.
- Nikitorowicz J., *Projektowanie edukacji międzykulturowej w perspektywie demokracji i integracji europejskiej*, [w:] *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, red. J. Nikitorowicz, M. Sobecki, Trans Humana, Białystok 1999, s. 25–32.
- Pamuła-Behrens M., Wrona J., *Kompetencja interkulturowa nauczycieli pracujących z dziećmi z doświadczeniem migracji: wnioski z projektu „Inna szkoła”, „Polonistyka. Innowacje”* 2024, nr 19, s. 73–94.
- Piegat-Kaczmarczyk M., Rejmer Z., *Model Edukacji Międzykulturowej WISE oraz przykładowe scenariusze zajęć szkolnych / Model of intercultural education WISE and sample lesson plans*, Fundacja Polskie Forum Migracyjne, Warszawa 2023, https://forummigracyjne.org/wp-content/uploads/2024/04/W-I-S-E_PL_ENG.pdf [dostęp: 28.02.2025].
- Przygody Innego. Bajki w edukacji międzykulturowej*, red. A. Młynarczuk-Sokołowska, K. Potoniec, K. Szostak-Król, Fundacja Edukacji i Twórczości – Fundacja Uniwersytetu w Białymstoku Universitas Bialostocensis, Białystok 2011, <https://static.zpe.gov.pl/portal/f/res/RBDNH53Wnvono/1646337961/MmHORSVPenwIMZEN-5DuWMzawQBkLP7XF.pdf> [dostęp: 6.06.2025].
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 stycznia 2015 r. w sprawie warunków i trybu przyjmowania do publicznych przedszkoli, szkół i placówek osób niebędących obywatelami polskimi oraz obywateli polskich, którzy pobierali naukę w szkołach funkcjonujących w systemach oświaty innych państw, a także organizacji dodatkowej nauki języka polskiego, dodatkowych zajęć wyrównawczych oraz nauki języka i kultury kraju pochodzenia (Dz.U. 2015, poz. 31).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. 2017, poz. 1591 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 28 czerwca 2024 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej (Dz.U. 2024, poz. 996).

- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 25 lipca 2019 r. w sprawie standardu kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela (Dz.U. 2019, poz. 1450 ze zm.).
- Rubacha K., *Edukacja jako przedmiot pedagogiki i jej subdyscyplin*, [w:] *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. 2, red. Z. Kwieciński, B. Śliwerski, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 21–33.
- Stankiewicz K., Żurek A., *Edukacja dzieci uchodźczych w Polsce*, „Infos” 2022, nr 5, [https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/852AD90C298DF98DC125883F002CD667/\\$file/Infos_297.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/852AD90C298DF98DC125883F002CD667/$file/Infos_297.pdf) [dostęp: 28.02.2025].
- Szkolny Kodeks Równego Traktowania*, Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej, https://frs.org.pl/wp-content/uploads/2021/06/KRT_Broszura_FRS-1.pdf [dostęp: 28.02.2025].
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (t.j. Dz.U. 2017, poz. 823).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz.U. 2024, poz. 737).
- Welskop W., *Rola nauczyciela w edukacji międzykulturowej*, [w:] *Language and the Environment*, t. II, red. U. Michalik, M. Michalska-Suchanek, Gliwicka Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości, Gliwice 2013, s. 41–49.
- Wielokulturowość-międzykulturowość w edukacji akademickiej. Ku nowej jakości kształcenia*, red. A. Szerłaż, Oficyna Wydawnicza Atut – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2013.